ЗМІСТ

Організаційно-правові засади застосування і використання співробітниками Служби безпеки України вогнепальної зброї, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу

Подивитись анотацію та купити на **jurkniga.ua**

Анотація

Видання присвячене аналізу законодавства, яке регулює підстави застосування і використання співробітниками СБ України вогнепальної зброї, застосування ними спеціальних засобів та заходів фізичного впливу, визначенню меж правомірності та порядку дій службових осіб у відповідних випадках. Досліджено питання відповідальності за порушення у вказаній сфері.

Розраховане на широке коло науковців, викладачів, аспірантів, студентів, слухачів та курсантів юридичних вишів, співробітників СБ України.

С. Є. Кучерина, С. О. Гриненко, Д. О. Олєйніков

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ СПІВРОБІТНИКАМИ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ, СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ТА ЗАХОДІВ ФІЗИЧНОГО ВПЛИВУ

Монографія

Харків
«Право»
2016

УДК 340.132:351.746.1(477)
ББК 67.9(4УКР)301.163
К95

Рекомендовано до друку на засіданні спеціальної кафедри «Правове забезпечення оперативно-службової діяльності Служби безпеки України» Інституту підготовки юридичних кадрів для СБ України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 16 від 23.06.2016 р.)

Кучерина С. Є.

К95 Організаційно-правові засади застосування і використання співробітниками Служби безпеки України вогнепальної зброї, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу : монографія / С. Є. Кучерина, С. О. Гриненко, Д. О. Олєйніков. – Х. : Право, 2016. – 136 с.

ISBN 978-966-937-032-7

Видання присвячене аналізу законодавства, яке регулює підстави застосування і використання співробітниками СБ України вогнепальної зброї, застосування ними спеціальних засобів та заходів фізичного впливу, визначенню меж правомірності та порядку дій службових осіб у відповідних випадках. Досліджено питання відповідальності за порушення у вказаній сфері.

Розраховане на широке коло науковців, викладачів, аспірантів, студентів, слухачів та курсантів юридичних вишів, співробітників СБ України.

УДК 340.132:351.746.1(477)
ББК 67.9(4УКР)301.163

© Кучерина С. Є., Гриненко С. О., Олєйніков Д. О., 2016
© Видавництво «Право», 2016

ISBN 978-966-937-032-7

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА 4

Розділ 1. Правова характеристика вогнепальної зброї, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу 5

Розділ 2. Система правових норм, які регулюють застосування та використання вогнепальної зброї, спеціальних засобів і заходів фізичного впливу співробітниками Служби безпеки України 19

Розділ 3. Повноваження співробітників Служби безпеки України щодо застосування і використання вогнепальної зброї, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу 34

3.1. Підстави використання і застосування вогнепальної зброї співробітниками Служби безпеки України 34

3.2. Підстави застосування спеціальних засобів та заходів фізичного впливу співробітниками Служби безпеки України 41

3.3. Межі правомірності застосування вогнепальної зброї, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу співробітниками Служби безпеки України 45

Розділ 4. Порядок дій співробітників Служби безпеки України у випадку застосування та використання вогнепальної зброї, спеціальних засобів і заходів фізичного впливу 55

Розділ 5. Застосування обставин, що виключають злочинність діяння при використанні вогнепальної зброї, спеціальних засобів і заходів фізичного впливу співробітниками Служби безпеки України 58

5.1. Застосування співробітниками Служби безпеки України вогнепальної зброї, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу у стані необхідної оборони 58

5.2. Застосування співробітниками Служби безпеки України вогнепальної зброї, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу під час затримання особи, що вчинила злочин 72

5.3. Застосування співробітниками Служби безпеки України вогнепальної зброї, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу у стані крайньої необхідності 95

Розділ 6. Відповідальність співробітників Служби безпеки України за незаконне застосування і використання вогнепальної зброї, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу 110

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА 119

ДОДАТОК

ПАМ'ЯТКА щодо правових підстав і порядку застосування вогнепальної зброї, спецзасобів та заходів фізичного впливу співробітниками Служби безпеки України 126

ПЕРЕДМОВА

Ця праця присвячена аналізу законодавства, яке регламентує застосування і використання співробітниками Служби безпеки України вогнепальної зброї, застосування ними спеціальних засобів та заходів фізичного впливу, визначає межі правомірності та порядок дій службових осіб у відповідних випадках. Її метою, перш за все, є надання допомоги співробітникам практичних підрозділів, курсантам та слухачам в опануванні вказаного законодавства та створення умов для правильного його застосування у службовій діяльності.

Робота не претендує на вичерпність і остаточність висновків. Автори будуть вдячні за пропозиції та конструктивну критику, які допоможуть удосконалити та розвинути у подальшому дане видання. Вони можуть бути надіслані на електронну скриньку grainbor@gmail.com.

РОЗДІЛ 1
ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ, СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ТА ЗАХОДІВ ФІЗИЧНОГО ВПЛИВУ

У законодавстві України немає єдиного нормативно-правового акта яким би комплексно було врегульовано питання визначення зброї та її видів. Більш цілісно виглядає законодавство щодо спеціальних засобів. Насамперед, слід згадати Закон України «Про Національну поліцію» та Правила застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку, затверджені постановою Ради Міністрів УРСР від 27.02.1991 р. №49. Неоднозначними є правові норми, які регламентують застосування фізичної сили.

Найбільш ґрунтовно і всебічно питання видів зброї регулюється Інструкцією про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів, затвердженою наказом МВС від 21.08.1998 р. №622 (далі — Інструкція-622). Відповідно до неї:

вогнепальна зброя — зброя, яка призначена для ураження цілей снарядами, що одержують спрямований рух у стволі (за допомогою сили тиску газів, які утворюються в результаті згоряння метального заряду) та мають достатню кінетичну енергію для ураження цілі, що знаходиться на визначеній відстані;

бойова вогнепальна зброя — вогнепальна зброя, призначена для ураження людини та (або) техніки (крім старовинної зброї та її моделей, які виготовлені до 1899 р. включно)[1];

[1] Зазначимо, що у Протоколі проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, який доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної орга-

несучасна зброя — вогнепальна і холодна зброя, яка: знята з озброєння армії та виробництва і для якої серійно не випускаються боєприпаси; знята з озброєння зброя і яка існує в одиничних екземплярах; виготовлена спеціально для виставок (експонування) в одиничних екземплярах;

охолощена зброя — пристрої, виготовлені шляхом спеціального пристосування конструкції стрілецької вогнепальної зброї до стрільби лише холостими патронами, з яких неможливо зробити постріл снарядом, що має достатню вражаючу здатність;

нейтралізована зброя — стрілецька зброя будь-якої моделі, яка з дотриманням вимог відповідних стандартів або технічних умов спеціально приведена на заводах-виробниках чи у спеціалізованих майстернях з ремонту зброї в непридатний для стрільби стан. Залежно від призначення вона поділяється на: учбову — зброя, яка спеціально приведена в непридатний для стрільби стан, призначена для навчання правилам поводження зі зброєю (розбирання та складання, заряджання та розряджання, виконання стройових прийомів зі зброєю); учбово-розрізну — зброя, яка спеціально приведена в непридатний для стрільби стан, основні деталі якої мають спеціально виконані вирізи, призначені для забезпечення наочності при вивченні порядку взаємодії деталей і вузлів; музейну — зброя, яка спеціально приведена в непридатний для стрільби стан та призначена виключно для експонування в музеях; макети зброї масогабаритні — конструктивно подібні до вогнепальної зброї вироби, призначені для колекціонування та експонування фізичними і юридичними особами, які спеціально виготовлені з вогнепальної стрілецької зброї шляхом внесення до конструкції її основних частин та механізмів змін, що виключають здійснення пострілу;

спортивна зброя — вогнепальна, пневматична або холодна зброя, призначена для ураження цілей під час спортивних тренувань і змагань, що відповідає правилам спортивних змагань з видів спорту,

---

нізованої злочинності, прийняту резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 р., «**вогнепальна зброя**» означає будь-яку переносну ствольну зброю, яка спричинює постріл, призначена або може бути легко пристосована для спричинення пострілу чи прискорення кулі або снаряду за рахунок енергії вибухової речовини, за винятком старовинної вогнепальної зброї або її моделей.

визнаних в Україні, що затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері фізичної культури та спорту, з урахуванням пропозицій відповідних всеукраїнських спортивних федерацій та правил спортивних змагань відповідної міжнародної спортивної федерації;

мисливська вогнепальна зброя — вогнепальна зброя, призначена для ураження тварин і птахів під час полювання.

Наведений перелік не є вичерпним. Законодавству відомі й інші нормативно визначені види вогнепальної зброї. Наприклад:

бойова нарізна вогнепальна зброя — зброя армійських зразків або виготовлена за спеціальними замовленнями (пістолети, револьвери, гвинтівки, карабіни, автомати, кулемети тощо)[1];

військова зброя — технічні пристрої та засоби, якими оснащуються Збройні Сили, інші військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи для забезпечення їх бойової та повсякденної діяльності і які призначені для безпосереднього або із застосуванням боєприпасів ураження живої сили противника, знищення його військової техніки та руйнування укріплень і споруд[2];

стрілецька зброя — ствольна зброя калібром менше ніж 20 мм, призначена для метання кулі, дробу або картечі (ДСТУ ГОСТ 26653:2009)[3];

особиста зброя — стрілецька зброя, що видається особовому складу безпосередньо зі складу озброєння та закріплюється за ним згідно зі штатами та/або табелями належності на час проходження служби в Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України[4];

---

[1] Див.: Про затвердження Інструкції про порядок вилучення та передання на зберігання до органів внутрішніх справ вилученої у порушників природоохоронного законодавства вогнепальної та іншої зброї і боєприпасів: Наказ Міністерства екології та природних ресурсів від 31.03.2003 № 56/м.

[2] Див.: Деякі питання ліцензування певних видів господарської діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.05.2006 № 682.

[3] Про затвердження Курсу стрільб із стрілецької зброї для рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ України та норм витрат боєприпасів МВС, ГУМВС, УМВС, відомчими навчальними закладами: Наказ МВС від 07.09.2011 № 658.

[4] Інструкція про порядок забезпечення, організації обліку та зберігання озброєння у Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України, за-

табельна вогнепальна зброя, під якою можна розуміти належну міністерствам, підприємствам, установам і організаціям зброю, яка видається їх працівникам для постійного зберігання та носіння та закріплюється за ними згідно з табелями належності[1];

штатна зброя — зброя легітимних воєнізованих організацій згідно з їх штатним розкладом. Зброя, що перебуває на озброєнні відповідних збройних формувань, необхідна для виконання завдань, покладених на них законодавством[2].

Наведені переліки не можна назвати класифікацією, оскільки вони не містять єдиних критеріїв поділу. Зазначимо, що для різних цілей може бути використано різні класифікації, яких може бути дуже велика кількість. З точки зору цієї роботи найбільш продуктивним вбачається поділ зброї на види залежно від:

а) суб'єкта, який уповноважений на її застосування і використання;

б) від наслідків застосування зброї, для досягнення яких вона конструктивно призначена.

Що стосується першого критерію, то у законодавстві такий підхід не набув завершеного вигляду, хоча і має певне застосування. Це вже згадані «військова зброя», «табельна зброя», «особиста зброя». Крім того, аналіз Інструкції-622 дозволяє виділити такий вид зброї, як відомча. За змістом п. 11.1 **відомча зброя** — це вогнепальна, пневматична, холодна зброя та бойові припаси до зброї, пристрої та патрони до них, придбані підприємствами, установами, організаціями з метою, зазначеною в п. 9.1 глави 9 Інструкції. Згідно з п. 9.1 вогнепальна, пневматична та холодна зброя і бойові припаси до неї, пристрої та

тверджена наказом Адміністрації Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України від 07.12.2015 № 753.

[1] Див.: Інструкція про порядок постійного зберігання і носіння табельної вогнепальної зброї, боєприпасів і спеціальних засобів працівниками міліції, затверджена наказом МВС України від 25.01.1995 № 60.

[2] Поняття «штатна зброя» часто зустрічається у законодавстві, однак спеціального визначення вогнепальної штатної зброї знайти не вдалося, тому як робоче використано визначення «штатної холодної зброї», наведене у Методичних рекомендаціях криміналістичного дослідження холодної зброї та конструктивно схожих з нею виробів (див. лист Державної митної служби від 22.03.2010 № 29/1–10.2/1013-ЕП).

патрони до них міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, Національним банком України, підприємствами, установами, організаціями можуть придбаватися для:

– озброєння особового складу охорони, а також окремих осіб, яким за родом служби законом дозволено носіння вогнепальної зброї, пневматичної та холодної зброї, пристроїв;

– науково-дослідних потреб;

– навчальних потреб (забезпечення допризовної військової і спеціальної підготовки);

– спортивних потреб;

– промислового та любительського полювання;

– захисту життя, здоров'я та майна громадян;

– використання на зйомках кінофільмів, у сценічних постановках, циркових виставах;

– експонування в музеях та виставках;

– колекціонування.

Відомчу зброю забороняється використовувати не за призначенням, з метою, не передбаченою установчими документами (положеннями), статутними завданнями, передавати іншим особам, продавати, зберігати у місцях проживання працівників, за винятком випадків, передбачених у пунктах 11.15 та 11.16 вказаної Інструкції.

Отже, у різних нормативно-правових актах відомчого рівня простежується намагання виокремити вид вогнепальної зброї, яка застосовується співробітниками певних структур для виконання своїх службових (посадових) обов'язків і завдань відповідної інституції.

Останнім часом все частіше лунають пропозиції надати громадянам право на носіння і використання з метою самозахисту зброї, яка іменується **вогнепальною зброєю цивільного призначення** або **цивільною зброєю**[1].

Пропонується виділяти **службову зброю** — зброю, яка перебуває на озброєнні правоохоронних органів, органів державної безпеки, державних органів, служб і підрозділів із спеціальними функціями,

[1] Див., наприклад: Проект Закону України «Про вогнепальну зброю цивільного призначення», розроблений Українською стрілецькою асоціацією; Проект Закону України «Про зброю», підготовлений народними депутатами В. Мойсиком, О. Бандуркою, М. Маркуш, В. Нечипоруком, С. Сінченком та ін.

а також підрозділів відомчої та позавідомчої охорони та боєприпаси до неї[1].

Вважаємо, що такий підхід є перспективним, оскільки визначатиме правовий режим зброї, яка знаходиться на озброєнні певного відомства. Слід зазначити, що він вже реалізований у законодавстві Російської Федерації. Так, Федеральним Законом «Про зброю» зброя поділяється на: 1) цивільну; 2) службову; 3) бойову ручну стрілецьку і холодну.

До цивільної зброї віднесено зброю, призначену для використання громадянами Російської Федерації з метою самооборони, для занять спортом і полювання, а також у культурних і освітніх цілях.

До службової зброї належить зброя, призначена для використання посадовими особами державних органів і працівниками юридичних осіб, яким законодавством Російської Федерації дозволене носіння, зберігання й застосування зазначеної зброї, з метою самооборони або для виконання покладених на них Федеральним Законом обов'язків із захисту життя й здоров'я громадян, власності, з охорони природи й природних ресурсів, коштовних і небезпечних вантажів, спеціальної кореспонденції.

До бойової ручної стрілецької й холодної зброї віднесено зброю, призначену для вирішення бойових і оперативно-службових завдань, прийняту відповідно до нормативних правових актів Уряду Російської Федерації на озброєння правоохоронних органів, спецслужб і військових формувань[2].

Слід звернути увагу на те, що кожен із наведених видів зброї має нормативно визначені обмежувальні характеристики щодо їх уражуючих властивостей: можливість стрільби чергами, ємність магазина, дульна енергія тощо.

На сьогоднішній день актуальною є розробка питання правового регулювання видів зброї залежно від сфери діяльності і завдань

---

[1] Проект Закону України «Про вогнепальну зброю цивільного призначення», розроблений Українською стрілецькою асоціацією; Проект Закону України «Про зброю», підготовлений народними депутатами В. Мойсиком, О. Бандуркою, М. Маркуш, В. Нечипоруком, С. Сінченком та ін.

[2] Див. докладніше: Об оружии [Електронний ресурс] : Федеральный Закон от 13.12.1996 № 150-ФЗ. – Режим доступу: http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=LAW&n=191380&fld=134&dst=100024,0&rnd=0.6810085906414363.

суб'єкта, який уповноважений її застосувати, оскільки від цього мають залежати характеристики застосовуваної зброї, перш за все, її уражаючі властивості і безпечність для оточуючих. До цього підштовхує концепція органів правопорядку як цивільної служби, для якої передусім — охорона життя і здоров'я громадян, суворе дотримання прав людини, у тому числі права на життя, передбаченого ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. З урахуванням цього є підстави поділяти зброю на смертельну та несмертельну.

Традиційно «зброя» розглядається як засіб, конструктивно призначений для спричинення смерті. Однак, незважаючи на певну новизну, словосполучення «несмертельна (нелетальна) зброя» все глибше входить до сучасного вітчизняного лексикону. Чинне законодавство, попри його недосконаліть, не виключає існування такого поняття. Визначення поняття «зброя» можна знайти в Інструкції про застосування зброї, бойової техніки, озброєння кораблів (катерів), літаків і вертольотів Державної прикордонної служби України, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу під час охорони державного кордону та виключної (морської) економічної зони України, затвердженій наказом Адміністрації Державної прикордонної служби від 21.10.2003 р. №200. Відповідно до абз. 3 п. 1.3 **зброя** — це предмети та пристрої, що призначені для ураження живих цілей, кораблів, літаків (вертольотів) та інших об'єктів і не мають іншого призначення. Також загальне визначення зброї наводиться у Стандарті МВС України СОУ 78-19-001:2007 «Пістолети, револьвери та інші короткоствольні пристрої несмертельної дії. Загальні технічні умови»[1]. Під нею розуміються спеціально виготовлені пристрої, які призначені для неодноразового ураження (знищення, ушкодження) цілей у збройній боротьбі, полюванні, спорті та для самооборони.

Поняття «ураження» має досить широкий спектр значень. З точки зору медицини під ураженням прийнято розуміти порушення здоров'я людини внаслідок дії будь-яких фізичних, хімічних або біологічних факторів. «Уражати» розуміється як ранити чи вбивати, пошкоджу-

[1] Стандарт МВС України СОУ 78-19-001:2007 «Пістолети, револьвери та інші короткоствольні пристрої несмертельної дії. Загальні технічні умови», затверджений наказом МВС від 29.08.2007 № 325.

вати що-небудь, порушувати життєдіяльність, нормальний стан організму, його частин, органів і т. ін. (про хвороби)[1]. Отже, ураження об'єкта під час застосування зброї означає нанесення йому будь-яких ушкоджень, які знижують його функціональність. Щодо людини це може бути спричинення травм різного ступеня тяжкості, як таких, що тягнуть смертельні наслідки, так і несмертельні.

До впровадження у правовий обіг поняття «несмертельна зброя» спрямовують і міжнародні нормативні документи та усталені міжнародні стандарти. Так, пункти 2 та 3 «Основоположних принципів застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку» зобов'язують уряди і органи правопорядку розробити якомога ширшу низку засобів та оснастити службовців органів правопорядку різними типами зброї і спорядження, які дозволили б диференціювати застосування сили і вогнепальної зброї. Вони повинні включати в себе розробку несмертельної нейтралізаційної зброї для застосовування в належних ситуаціях, з метою все більшого звуження сфери застосування засобів, здатних убити чи травмувати людей. Розробка та впровадження нелетальної нейтралізаційної зброї повинні бути ретельно оцінені для того, щоб звести до мінімуму ризик заподіяння шкоди особам, які не беруть участь у конфлікті. Також застосування такої зброї має ретельно контролюватися[2].

У зарубіжних джерелах прийнято виділяти поняття «сила» (force), яке за змістом збігається з вживаним у Законі України «Про Національну поліцію» терміном «поліцейські заходи примусу» (ст. 42). Під **силою** розуміються будь-які фізичні способи (засоби), звернені проти особи з метою виконання завдань охорони правопорядку, зокрема примушення діяти відповідно до встановленого порядку[3]. При цьому сила поділяється на види залежно від ступеня її небезпечності для

[1] http://eslovnyk.com/ураження; http://eslovnyk.com/уражати.

[2] Основоположні принципи застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку, прийняті восьмим Конгресом ООН з попередження злочинності та поводження з порушниками, Гавана, Куба, 27 серпня – 7 вересня 1990 року.

[3] Див.: Use of force. Guidelines for implementation of the UN Basic principles on the use of force and firearms by law enforcement officials / Amnesty International. – Amsterdam, 2015. – P. 22.

людини. В інструкціях, які прийняті в органах поліції США, застосовуються терміни:

«смертельна сила» (Deadly Force) — будь-яке застосування сили, здатної спричинити смерть або тяжкі тілесні ушкодження, включаючи застосування ручної вогнепальної зброї або завдання ударів по голові важкими, твердими предметами[1];

«несмертельна сила» (Non-Deadly Force) — будь-яке застосування сили, яка не здатна або не призначена для спричинення смерті або тяжких тілесних ушкоджень[2].

Відповідно прийнято виділяти:

– **смертельну зброю** (Firearm) — ручну стрілецьку вогнепальну зброю, яка за своєю будовою або застосовуваними боєприпасами призначена для позбавлення життя;

– **несмертельну зброю** (Less lethal weapon або Non-lethal weapon) — зброю, яка сконструйована для застосування сили без завдання смерті (при цьому наголошується, що залежно від обставин і способу застосування будь-яка зброя здатна спричинити смерть)[3].

Нормативно-правовим актом, який певною мірою відображає наведений підхід, є Порядок застосування (використання) зброї і бойової техніки з'єднаннями, військовими частинами і підрозділами Збройних Сил під час виконання ними завдань боротьби з піратством[4]. У ньому надано визначення летального і нелетального застосування (використання) зброї і бойової техніки:

летальне застосування (використання) зброї і бойової техніки — застосування (використання) зброї і бойової техніки, що призводить або може призвести до смерті чи важкої травми, наслідком якої може стати смерть, незалежно від того, чи призводить таке

---

[1] General Order 901.7 (Use of Force). District of Columbia Metropolitan Police Department. – 2002.

[2] Там само.

[3] Use of force. Guidelines for implementation of the UN Basic principles on the use of force and firearms by law enforcement officials / Amnesty International. – Amsterdam, 2015. – P. 22.

[4] Порядок застосування (використання) зброї і бойової техніки з'єднаннями, військовими частинами і підрозділами Збройних Сил під час виконання ними завдань боротьби з піратством, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 11.07.2013 № 487.

застосування (використання) фактично до смерті або важкого поранення;

нелетальне застосування (використання) зброї і бойової техніки — застосування (використання) зброї і бойової техніки, що не має на меті або не є потенціально здатним спричинити смерть чи важке поранення, що призведе до смерті (нелетальне за своїм призначенням).

В Україні на законодавчому рівні питання несмертельної зброї не врегульовано належним чином. Хоча існують норми, які визначають правовий режим застосування засобів, що за своїми характеристиками можна віднести до несмертельної зброї. У вітчизняному законодавстві вони відносяться до «спеціальних засобів». Привертає увагу те, що чинні Правила застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку[1], на відміну від Закону України «Про Національну поліцію», до спецзасобів відносять патрони і пристрої для їх вітчизняного виробництва, споряджені гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії, а не пристрої для їх відстрілу. Слід погодитись з тим, що визначення вищезазначених виробів як спеціальних засобів не відповідає вимогам сьогодення[2].

Визначення зброї несмертельної дії міститься у Стандарті МВС України СОУ 78-19-001:2007. Відповідно до нього зброя несмертельної дії — це зброя, що призначена для ураження цілей снарядами (у тому числі речовини (суміші речовин) сльозоточивої та дратівної дії), що одержують направлений рух у стволі (за допомогою сили тиску газів, які утворюються в результаті згоряння метального заряду) та не мають достатньої кінетичної енергії для спричинення тяжких та смертельних ушкоджень людині, що знаходиться на визначеній відстані. Але цей рівень унормування явно не відповідає сучасним потребам.

---

[1] Правила застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку, затверджені постановою Ради Міністрів УРСР від 27.02.1991 № 49.

[2] Див.: Бокій О. М. Визначення поняття «несмертельна зброя» в українському законодавстві / О. М. Бокій // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2008. – Т. 21 (60). – № 1. – С. 261.

У вітчизняній науковій літературі з урахуванням міжнародних стандартів застосування сили органами охорони правопорядку, до яких ООН відносить і співробітників органів державної безпеки та військових формувань, які здійснюють правоохоронні функції[1], обґрунтовано зазначається, що специфічні завдання поліції та інших органів з правоохоронними функціями обумовлюють необхідність наявності в них озброєння, що має відрізнятись від військового. Перш за все ця відмінність повинна стосуватись ступеня вражаючої дії. У зв'язку з цим пропонується виділити в окрему групу такий вид, як «поліцейська» зброя[2].

Вважаємо такою, що заслуговує уваги, думку О. М. Бокія про доцільність включення спеціальних засобів, які призначені для ураження живих цілей, до категорії «зброя» і необхідність регулювання обігу подібних предметів законодавством про зброю. Він зазначає, що несмертельна зброя, як окремий вид зброї, може бути різною за своїм призначенням. Вона повинна складати основу для озброєння правоохоронних органів, тому має назву поліцейська, але може застосовуватись і як цивільна зброя самооборони. Крім того, не виключається використання зброї несмертельної дії як службово-штатної. Науковець небезпідставно додає, що несмертельна зброя може використовуватись і військовими, як доповнення до смертельної зброї для вирішення специфічних завдань. Ним запропоновано класифікувати несмертельну зброю за такими ознаками:

1. За масштабом дії:
– несмертельна зброя індивідуальної дії;
– несмертельна зброя масової дії.

---

[1] Відповідно до коментаря до ст. 1 Кодексу поведінки службовців органів правопорядку термін «органи правопорядку» включає в себе всіх офіцерів правопорядку, призначених або обраних, які наділені поліцейськими повноваженнями, особливо повноваженнями на затримання чи утримання під вартою. У країнах, де поліцейські повноваження здійснюються представниками військових служб у форменому або цивільному одязі, або органами державної безпеки, визначення службовця органів правопорядку має вважатися таким, що включає службовців таких органів.

[2] Ткаченко В. Т. Проблеми класифікації зброї / В. Т. Ткаченко // Вісник НУВС. – 2003. – №2. – С. 58.

2. За принципом впливу:

– несмертельна зброя, що впливає на органи почуттів;

– несмертельна зброя, яка механічно обмежує рухомість людини чи об'єкта;

– несмертельна зброя, яка впливає на матеріальну частину супротивника.

3. За тактикотехнічними характеристиками:

– несмертельна ствольна зброя, в якій використовуються різні несмертельні знаряддя (гумові, пластикові кулі, газові суміші та ін.);

– пристрої розпилювання подразнювальних речовин (аерозольні балончики), у тому числі і миттєвого (газові, світлошумові гранати та ін.);

– несмертельна зброя, заснована на дії електричного струму;

– холодна несмертельна зброя (гумові палки).

4. За призначенням:

– цивільна (самооборони);

– службовоштатна;

– поліцейська;

– військова (у разі проведення спеціальних миротворчих операцій)[1].

Спеціальні засоби визначаються Законом України «Про Національну поліцію» як сукупність пристроїв, приладів і предметів, спеціально виготовлених, конструктивно призначених і технічно придатних для захисту людей від ураження різними предметами (у тому числі від зброї), тимчасового (відворотного) ураження людини (правопорушника, супротивника), пригнічення чи обмеження волі людини (психологічної чи фізичної) шляхом здійснення впливу на неї чи предмети, що її оточують, з чітким регулюванням підстав і правил застосування таких засобів та службових тварин (ч. 3 ст. 42).

Дещо інакше визначаються спеціальні засоби у «Порядку застосування (використання) зброї і бойової техніки з'єднаннями, військовими частинами і підрозділами Збройних Сил під час виконання ними завдань боротьби з піратством»[2]. Відповідно до цього документа

[1] Бокій О. М. Вказана праця. – С. 262.

[2] Порядок застосування (використання) зброї і бойової техніки з'єднаннями, військовими частинами і підрозділами Збройних Сил під час виконання ними завдань

спеціальні засоби — засоби індивідуального захисту, активної оборони, забезпечення спеціальних операцій та відчинення приміщень, захоплених піратами, що перебувають на озброєнні Збройних Сил та призначені для нелетального застосування.

Перелік спеціальних засобів, які можуть застосовуватись співробітниками СБ України, також визначається у Законі України «Про Національну поліцію». До них віднесено (ч. 4 ст. 42):

1) гумові та пластикові кийки;

2) електрошокові пристрої контактної та контактно-дистанційної дії;

3) засоби обмеження рухомості (кайданки, сітки для зв'язування тощо);

4) засоби, споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії;

5) засоби примусової зупинки транспорту;

6) спеціальні маркувальні та фарбувальні засоби;

7) службові собаки та службові коні;

8) пристрої, гранати та боєприпаси світлозвукової дії;

9) засоби акустичного та мікрохвильового впливу;

10) пристрої, гранати, боєприпаси та малогабаритні підривні пристрої для руйнування перешкод і примусового відчинення приміщень;

11) пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії;

12) засоби, споряджені безпечними димоутворюючими препаратами;

13) водомети, бронемашини та інші спеціальні транспортні засоби.

Що стосується **фізичного впливу**, то за визначенням, наданим у Законі України «Про Національну поліцію», ним є застосування будь-якої фізичної сили, а також спеціальних прийомів боротьби з метою припинення протиправних дій правопорушників. На наш погляд, визначення надто загальне. Більш конкретизованим і коректним видається визначення фізичного впливу як дій співробітника уповноваженого органу, що проявляються у застосуванні мускульної

боротьби з піратством, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 11.07.2013 № 487.

сили та механічного впливу на будь-який орган, частину тіла або весь організм правопорушника без допомоги спеціальних засобів і вогнепальної зброї, з метою припинення правопорушення, затримання порушника та усунення небезпеки, що загрожує життю і здоров'ю громадян, а також забезпечення виконання законних вимог уповноваженого співробітника[1].

[1] Див.: Пліско В. І. Навчання прийомам фізичного впливу та рукопашного бою на основі раціонального співвідношення теоретичних і практичних занять / В. І. Пліско, С. Є. Бутусов // Юрид. психологія і педагогіка. – 2013. – № 1. – С. 93. Такий підхід реалізовано у Порядку застосування (використання) зброї і бойової техніки з'єднаннями, військовими частинами і підрозділами Збройних Сил під час виконання ними завдань боротьби з піратством, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 11.07.2013 № 487.

РОЗДІЛ 2
СИСТЕМА ПРАВОВИХ НОРМ, ЯКІ РЕГУЛЮЮТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ, СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ І ЗАХОДІВ ФІЗИЧНОГО ВПЛИВУ СПІВРОБІТНИКАМИ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У загальних рисах підстави і порядок застосування зброї та спеціальних засобів співробітниками СБ України визначається відсилочною нормою, яка міститься у ст. 26 Закону України «Про Службу безпеки України»: військовослужбовці СБ України мають право зберігати, носити, використовувати і застосовувати зброю та спеціальні засоби на підставах і в порядку, передбачених Законом України «Про Національну поліцію», військовими статутами Збройних Сил України та іншими актами законодавства.

Принагідно зазначити, що з урахуванням перспектив оцивільнення штату СБ України потребує уваги питання надання права застосовувати зброю та спецзасоби не лише військовослужбовцям, але й іншим категоріям співробітників. При цьому доцільно розробити перелік співробітників, які мають право застосовувати і використовувати зброю і спецзасоби, а також інструкцію про застосування зброї, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу співробітниками СБ України.

Привертає увагу те, що зазначена стаття не передбачає права співробітників СБ України застосовувати заходи фізичного впливу. Частково проблема вирішується завдяки приписам інших законів.

Так, відповідно до п. 19 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативним підрозділам для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності за наявності передбачених ст. 6 цього Закону підстав надається право застосовувати засоби фі-

зичного впливу, спеціальні засоби та вогнепальну зброю на підставах і в порядку, встановлених законами про Національну поліцію, СБ України, Державну прикордонну службу України, державну охорону органів державної влади України та посадових осіб, Митним кодексом України.

Пунктом 12 ч. 2 ст. 7 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» передбачено, що для виконання завдань контррозвідувальної діяльності та за наявності підстав для її проведення, передбачених ст. 6 цього Закону, органи, підрозділи та співробітники СБ України мають право зберігати, носити, застосовувати, використовувати зброю, спеціальні засоби, вживати заходів фізичного впливу відповідно до законів України та інших актів законодавства України, провозити зброю та спеціальні засоби в усіх видах транспорту.

Закон України «Про боротьбу з тероризмом», визначаючи у ст. 15 права учасників антитерористичної операції, вказує, що у районі її проведення посадові особи, залучені до операції, мають право застосовувати відповідно до законодавства України зброю і спеціальні засоби. А у ситуаціях, пов'язаних із вчиненням або загрозою вчинення терористичного акту, спеціальні підрозділи та підрозділи особливого призначення суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом, з метою виконання покладених на них завдань можуть фізично затримувати терористів, а у випадках, коли їх дії реально загрожують життю та здоров'ю заручників, учасників операції або інших осіб, — знешкоджувати терористів.

Наступним нормативно-правовим актом, що поширюється на співробітників СБ України, є Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів». Згідно з п. «а» ч. 1 ст. 3 цього Закону співробітники СБ України, а також їх близькі родичі мають право застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і зброю з метою забезпечення виконання правомірних наказів і усних вимог, що добровільно не виконуються, для захисту власної безпеки, безпеки близьких родичів, а також свого житла і майна. Для забезпечення безпеки, а також збереження майна з урахуванням конкретних обставин можуть застосовуватися відповідно до законодавства, зокрема такі заходи, як видача зброї, засобів ін-

дивідуального захисту і сповіщення про небезпеку (п. «б» ч. 1 ст. 5, ст. 7). Пунктом «г» ст. 19 на осіб, взятих під захист, покладено обов'язок використовувати видану зброю виключно в інтересах забезпечення свого захисту і виконання покладених на них законом обов'язків. При цьому видача зброї та засобів індивідуального захисту здійснюється у спеціальному порядку за рішенням керівника органу СБ України при наявності відповідних підстав та приводів, передбачених ст. 13:

– підставою для вжиття спеціальних заходів забезпечення безпеки є дані, що свідчать про наявність реальної загрози їх життю, здоров'ю або майну;

– приводом для вжиття спеціальних заходів забезпечення безпеки може бути: а) заява працівника або його близького родича; б) звернення керівника відповідного державного органу; в) отримання оперативної та іншої інформації про наявність загрози життю, здоров'ю, житлу і майну осіб, які підлягають захисту.

Порядок реалізації положень зазначеного Закону деталізується у Положенні про порядок придбання, видачі, обліку, зберігання та застосування вогнепальної зброї, боєприпасів до неї, спеціальних засобів індивідуального захисту працівниками судів і правоохоронних органів, а також особами, які беруть участь у кримінальному судочинстві[1]. Відповідно до нього в залежності від ступеня загрози життю чи здоров'ю працівнику суду чи правоохоронного органу та їх близьким родичам, згідно з Законом України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», можуть видаватися вогнепальна зброя, а також спеціальні засоби індивідуального захисту. У тимчасове користування кожній такій особі може видаватися один пістолет, боєкомплект патронів до нього та кобура для їх носіння або один газовий пістолет (револьвер) та комплект патронів до нього, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії. Для прийнят-

[1] Положення про порядок придбання, видачі, обліку, зберігання та застосування вогнепальної зброї, боєприпасів до неї, спеціальних засобів індивідуального захисту працівниками судів і правоохоронних органів, а також особами, які беруть участь у кримінальному судочинстві, затверджене наказом Міністерства внутрішніх справ України від 24.07.1996 № 523, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 27.09.1996 за № 556/1581.

ЮРКНИГА
від теорії до практики

Перейти на сайт →